

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та управління навчальним закладом

Дипломна робота магістра

з теми: **«УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В
УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ (XIX – XX СТ.)»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи UNZ1-M20
спеціальності 073 Менеджмент
за освітньою програмою Управління
навчальним закладом

Лещук Ольга Ростиславівна

Керівник: **Поліщук С.В.**, кандидат
педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Дуткевич Т.В.**, кандидат
психологічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТТЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	6
1.1. Теоретичні засади управління освітою	6
1.2. Специфіка управління українським університетом.	17
Висновки до розділу	30
РОЗДІЛ II. ІСТОРИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ.....	32
2.1. Розвиток університетської освіти України у складі Російської та Австро- Угорської імперій.	32
2.2. Розвиток іншомовної освіти в період ХІХ-ХХ ст.....	48
2.3. Управління університетською освітою України ХХ – межі ХХІ ст.....	57
Висновки до розділу	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність роботи. Система освіти в Україні постійно зазнавала змін, соціально-культурні та економічно-політичні умови, впливаючи на розвиток країни та суспільну думку, відповідно зумовлювали і її освітню політику, результати якої переоцінювались та зважувались протягом часу, формуючи нові цілі та завдання. Актуальність нашої роботи полягає в зосередженні уваги на історичних умовах становлення та розвитку української університетської освіти та зокрема впровадження вивчення іноземних мов до програм вищих навчальних закладів. Підсумовуючи віковий досвід українських університетів періоду XIX-XX ст., ми виокремлюємо загальну тенденцію розвитку іншомовної освіти. Таких висновків ми дійшли аналізуючи історичне тло даного періоду – в часи підпорядкування України Австрійській та Російській імперіям, та частково радянському союзу і у роки незалежності.

Мета дослідження: Визначити тенденцію розвитку управління навчанням іноземних мов в університетах України на тлі спричинених історичними умовами XIX-XX ст. соціально-політичних подій та освітньої політики тогочасних керуючих урядів.

Серед завдань дослідження виділяємо наступні:

1. Опрацювати теоретичний матеріал, на основі якого дати визначення основним управлінським поняттям, а також таким, що стосуються сфери вищої освіти.
2. Охарактеризувати специфіку управління українським університетом.
3. Дослідити історичні джерела та окреслити соціально-політичне й культурне становище України в період XIX-XX ст.
4. Простежити тенденцію розвитку управління вищою освітою.

5. Ознайомитись із положенням українських університетів в підпорядкуванні урядів, що діяли на території України в межах ХІХ-ХХ ст.
6. Прослідкувати за етапами впровадження іноземних мов до освітньої програми університетів впродовж ХІХ-ХХ ст.

Об'єкт дослідження: вища освіта України з періоду заснування на її території першого університету і до сьогодення.

Предмет дослідження: управління навчанням іноземних мов в українських університетах періодом ХІХ-ХХ ст.

У ході нашого дослідження були застосовані **загальнонаукові методи**, серед яких складові емпіричного, теоретичного та експериментально-теоретичного рівнів, до них відносяться: спостереження, порівняння, узагальнення, синтез, індукція, дедукція та історичний метод пізнання.

За допомогою історичного методу, що було застосовано для дослідження становища української вищої освіти в період ХІХ-ХХ ст., ми змогли встановити хронологію подій та змін, що відбувалися стосовно навчальних закладів та системи освіти, простежити закономірності впровадження вивчення іноземних мов до освітніх програм, а також, застосовуючи методи теоретичного рівня, узагальнити управлінський досвід українських територій, що були підпорядковані різним урядам.

Емпіричні методи спостереження та порівняння із застосуванням методів експериментально-теоретичного рівня, серед яких індуктивний та дедуктивний, дозволили нам зіставити узагальнений досвід країни та, власне, порівняти стан університетської освіти, зокрема вивчення іноземних мов в університетах, за різних діючих урядів, виявити подібності та відмінності впроваджуваної ними освітньої політики, а також закономірності і тенденцію розвитку сучасної; за допомогою спостереження ми розкрили стан вищої освіти на сьогодні.

Вдаючись до емпіричного та експериментально-теоретичного методів, ми зібрали та узагальнили теоретичні відомості, що стосуються сфери

управління, дослідили роботу сучасних структур та простежили тенденцію впроваджуваних до системи змін, передусім зумовлених процесом інтеграції України у європейський науковий, освітній та економічний простір.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. У роботі підсумовано теоретичні засади управління, розглянуто аспекти управління освітою та специфіку управління університетом, зокрема розкрито зміст загальних та специфічних, що стосуються навчальних закладів, управлінських понять; розглянуто принципи, функції та рівні управління університетом; наведено відомості про стан української університетської освіти в період XIX-XX ст., підсумовано історичний досвід вітчизняних вищих навчальних закладів, простежено тенденцію розвитку вищої освіти, у загальному окреслено її стан на сьогодні, та досліджено введення іноземних мов до програм університетів.

Одержані результати можна застосовувати під час навчального процесу в межах викладання дисциплін педагогічної та історичної сфер, зокрема в контексті таких дисциплін як історія України, загальна педагогіка та історія педагогіки тощо; у подальших дослідженнях, а також у якості рекомендацій щодо реформування системи української вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження представлені у вигляді публікації на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки»

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків до розділів, загального висновку та списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У першому розділі були окреслені теоретичні відомості управлінської сфери, теоретичне підґрунтя і специфіка управління освітою, зокрема особливості та структура управління університетом.

У другому розділі було розглянуто становище України, її вищих навчальних закладів та вищої освіти загалом у підпорядкуванні іноземних й вітчизняних урядів – Австрійської, з 1867 р. Австро-Угорської, Російської імперій, Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, більшовицького урядів, радянського союзу та за роки незалежності; досліджено закономірність впровадження вивчення іноземних мов до університетських програм, особливості навчання дисциплін, вимоги до викладачів та студентів; окреслено становище сучасної вищої освіти, підсумовано загальноукраїнський освітній досвід у порівнянні з європейським; простежено тенденції до змін у освіті.

Діяльність університетів керується управлінськими документами, серед яких – законодавство, положення, концепція розвитку закладу на довгостроковий період, переважно строком від п'яти років, та статут, яким прописується інформація про заснування закладу, призначення викладацького складу, зміст навчання та правила внутрішнього розпорядку. Нами було розглянуто наступні статuti, якими регламентувалась робота університетів, підпорядкованих Російській імперії, серед них: «Загальний статут російських імператорських університетів» (1804 р.), другий «Загальний Статут російських імператорських університетів» (1835 р.), третій «Статут російських імператорських університетів» (1863 р.), четвертий «Статут російських імператорських університетів», (1884 р.). За Російської імперії на території України було засновано три університети – Харківський імператорський (1805 р.), Київський університет святого Володимира на базі польського Кременецького ліцею та ліквідованого

Віленського університету (1834 р.), Імператорський Новоросійський університет на базі Рішельєвського ліцею в Одесі (1865 р.).

Варто зазначити, що в імператорських університетах, заснованих на території України, впродовж ХІХ-першої половини ХХ ст. відносно нашої сучасної держави викладались лише іноземні мови, і тільки за часів національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. урядами Центральної ради, Гетьманату та Директорії УНР була проведена політика українізації, або радше національного піднесення, вищих навчальних закладів. З приходом влади більшовиків набута університетами автономія скасовувалась, і їх було перетворено на інститути народної освіти, і лише після Другої світової війни радянським союзом поновлювалась діяльність вищих навчальних закладів як таких. Роки після Першої світової війни позначились національними притисненнями також і для Галичини з Буковиною, коли після розпаду Австро-Угорської імперії у 1918 р. Галичина зі Львовом відійшли до Республіки Польщі, а Буковина – до Королівства Румунія. Державна та освітня політика новостворених держав спрямовувалася на полонізацію та румунізацію земель.

На перших етапах розвитку української вищої освіти в університетах переважали іноземні мови навчання – традиційно, спочатку мовою викладання у всіх університетах була латинська, і згодом, у зв'язку із соціально-політичними змінами, встановлювався двомовний характер викладання або перехід на державну мову. Як окремі предмети на початку ХІХ ст. в університетах обох імперій були представлені латинська та грецька, що вважаються класичними, а також граматики та історія офіційних мов держави. Досліджуючи етапи включення іноземних мов до університетських навчальних програм бачимо, що окрім класичних мов запроваджувалися й нові мови – європейські, такі освітні рішення зумовлені економічно-політичними чинниками, а також безпосередньо сусідством з іншими державами та багатонаціональністю населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврус А. История российских университетов: очерки / А. Аврус. – М. : Московский общественный научный фонд, 2001. – 85 с.
2. Автономія вітчизняних університетів у політиці міністрів народної освіти (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / В. М. Мокляк, канд. пед. наук, доцент, доцент каф. заг. пед. та андрагогіки. – Наукові записки. – Серія : Педагогічні науки №173. С. 143-148.
3. Антология педагогической мысли России XVIII в. / Сост. И. А. Соловков. – М., 1985.
4. Буніна Л.М. Вища педагогічна освіта в Україні. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № 123. 5 с.
5. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920). Київ: Мандрівець, 1996. 358 с.
6. Владимирский-Буданов М. В. История Императорского Университета св. Владимира. / М. Ф. Владимирский-Буданов. — Т.1. : История университета св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – К. : В типографии Императорского университета св. Владимира, 1884. — 674 с.
7. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / под ред. Л. И. Карпова и В. А. Северцева. – М. : Гос. изд-во Сов. наука, 1957. – 656 с.
8. Гончаренко С. У. Демократизація освіти [Електронний ресурс] С. 167-168. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/706614/1/%20%D0%B8.pdf>
9. Громова О. Є. Роль координаційної функції в процесі управління організацією. Економіка та управління підприємствами. Вид. Мукачівського держ. ун-ту №7, 2016. – С 256-259.
10. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (ХІХ – перша третина ХХ ст.). Київ : ІЗМН, 1998. 328 с.

11. До питання вивчення іноземних мов у навчальних закладах України XIX ст. / Петренко Т. – Калейдоскоп мов № 4 (199) 2021. – С. 53-57.
12. Долапчі А. Ю. Теорія і практика навчання іноземних мов як складової змісту гімназичної освіти другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2008. 20 с.
13. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр. У 2 т. Т.1. Доба Центральної Ради. Ужгород: Свобода, 1930. 437 с.
14. Досвід розвитку державно-громадського управління освітою в Україні у XVIII – першій половині XIX ст. – Л. Л. Прокопенко, д-р держ. упр., доц., зав. каф. права та європ. інтеграції ДРІДУ НАДУ.
15. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. – 2011. – 648 с.
16. Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Ф. А. Моїсєєва, В. А. Туган-Барановський. – «Наука. Релігія. Суспільство», 2014 №1.
17. Євтушенко О. Н. Державне управління. Основи теорії державного управління. Навч. посібник у трьох частинах / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. – Миколаїв : Вид. ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 268 с.
18. З історії викладання англійської мови в імператорському університеті св. Володимира / Н. В. Дороніна. – Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – Випуск 86. – С. – 26-31.
19. Забезпечення прав українців на національну освіту у державах, до складу яких входили етнічні українські землі Галичини і Буковини та Закарпаття (друга пол. XVIII ст. – поч. XX ст.) / В. Д. Яремчук. – Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2020, №1. – С. 62-72.
20. Завальнюк О. М. Гетьманат Павла Скоропадського: розбудова національної університетської освіти // Гетьманат П. Скоропадського:

- історія, постаті, контрверсії: всеукр. наук. конф., 19-20 трав. 2008 р. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2008. С. 204-214.
21. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Харьковский Императорский университет. Историко-филологический факультет ; Под ред. М. Г. Халанского, Д.И. Багалея. – Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1908 . – VIII, 168, 390, XII с., 15 л. портр.
  22. Історичні витоки навчання іноземних мов та впровадження їх у шкільну практику (XVII- XX ст.) / Л. В. Кравчук. – Наукові конференції. Соціум. Наука. Культура, Педагогіка. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://intkonf.org/kravchuk-lv-istorichni-vitoki-navchannya-inozemnih-mov-ta-vprovadzhennya-yih-u-shkilnu-praktikuxvii-xx-st/>
  23. Історичні передумови становлення сучасної вищої освіти в Україні / Г. М. Чирва, канд. пед. наук., доцент каф. економ. та соц.-повед. наук Уманського держ. пед. ун-ту. ім. Павла Тичини. – Право та державне управління, 2019 р., № 2 (35) том 2. – С. – 152-159.
  24. Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія / за редакцією Леоніда Зашкільняка та Павла Серженги. – Львів : ПАІС, 2015. – 412 с.
  25. Історія України у Львівському університеті в 1921-1939 рр. / Л. О. Зашкільняк. – Наукові записки. Том 169. Історичні науки. – С. 42-46.
  26. Качмар В. М. Львівський національний університет ім. Івана Франка / Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с.
  27. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1998. — 224 с.

28. Коляденко С. М. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805 —1833 рр.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Світлана Миколаївна Коляденко. — К., 1997. — 144 с.
29. Кравцова Т. М. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності / Т. М. Кравцова, Г. В. Калініченко // Форум права № 1, 2011 – С. 522–527
30. Купрійчук В. М. Реалізація політики українських урядів у сфері культури в період національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. // Державне управління тамісцеве самоврядування. Зб. наук. праць. 2012. № 13. С. 12-16.
31. Курляк І. Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2000. 473 с.
32. Лазеба. Є. С. Основні функції управління підприємством та їх взаємозв'язок [Електронний ресурс] С. – 81-85. Режим доступу: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/81.pdf>
33. Менеджмент: навчальний посібник. У 2 т. Т. 1. Загальний менеджмент / рук. авт. кол. С.Ф. Поважний. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Донецьк: ДонДУУ, 2012. – 331 с.
34. Методи впливу як ефективний інструмент керівної інноваційної діяльності / Кузьмін О., Колінко Н. / Вісник ТНЕУ №2. 2013. – 71-80.
35. Мисечко О. Є. Розвиток культурологічного компоненту в змісті професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови / О. Є. Мисечко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 24. – С. 97-101.
36. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т.В.Фінікова, О.І.Шарова– К. : Таксон, 2014. – 144 с. – Бібліогр.: с. 130-143.

37. Нариси з історії України: Формування української модерної нації / Я. Грицак. С. – 249.
38. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917–1967 / ред. А. Т. Бондар. – К. : Рад. шк., 1967. – 483 с.
39. Новікова М. М. Конспект лекцій з дисципліни «Менеджмент і адміністрування (адміністративний менеджмент)» (для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.030601 – Менеджмент) / М. М. Новікова ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 98 с.
40. Обзор преподавания на историко–филологическом факультете на 1909 учебный год / Университетские известия. – 1909. – № 11. – С. 6–15.
41. Обзор преподавания по историко–филологическому факультету в Университете св. Владимира на 1898–1909 учебный год // Университетские известия. – 1898. – № 9. – С. 1–10.
42. Отчет о деятельности Общества Скорой помощи нуждающимся учащимся в высших учебных заведениях г. Киева: за 1913 год. – К.: Тип-я А. Пономарева, 1914. – 47 с.
43. Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Випуск 28. – 319 с.
44. Польська серед інших мов викладання і спілкування в Київському університеті св. Володимира (перша половина XIX ст.) / Ю. Шелест. – Житомирський державний університет ім. Івана Франка. С. 165-173. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://library.zu.edu.ua/doc/polonistyka/9/Up_2012_9_24.pdf
45. Посадова інструкція завідувача кафедрою. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://diit.edu.ua/upload/files/shares/instruction_department_head.pdf

46. Посадова інструкція ректора університету [Електронний ресурс] Режим доступу: https://npu.edu.ua/images/file/viddil_kadriv/rektor.pdf
47. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917–1919 рр. Київ: Союз, 1920. 127 с.
48. Правила для учеников гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения. — Казань: Университетская тип., 1874. — С. 14–19.
49. Про затвердження Статуту Київського національного університету технологій та дизайну / Міністерство освіти у науки України. – Наказ від 2020 р.
50. Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. Закон, прийнятий ВР УРСР 17 квітня 1959 р. / В кн. : Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення КП і Радянського уряду. 1917 – 1960 рр. 36. документів. В 2-х т. – К. : Держполітвидав УРСР, 1961. – Т. 2. Червень 1941– 1960 рр. / Ред. О. В. Килимник. – 665 с. – С. 511–530.
51. Про посадові обов'язки ректора та поректорів і розподіл повноважень між ними. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна / Міністерство освіти і науки України. – Наказ від 26 вересня 2016 р. Харків : № 0104 – 1 / 437.
52. Проблеми історії України ХІХ — початку ХХ ст. — К., 2015. — Вип. 24. — С. 175–195; Там само. — 2016. — Вип. 25. — С. 222–240.
53. Проданюк Ф. Національно-культурна політика гетьмана П. Скоропадського // Українознавчий альманах. Київ, 2011. Вип. 5. С. 138-140.
54. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. — Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. — 244 с.
55. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения 1802-1902. — Спб, 1902. — 840 с.

56. Роль університетів Російської імперії у формуванні радикально-революційних настроїв студентів (друга половина XIX – початок XX ст.) / Ю. В. Бургаз. – Черкаський нац. унів. ім. Богдана Хмельницького. – 2017 р., С. 235.
57. Роммель К.-Д. Спогади про моє життя та мій час / К.-Д. Роммель. – Х. : Майдан, 2001. – С. 236.
58. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ: Наукова думка, 2001. 912 с.
59. Соціально-правовий статус науков-педагогічних працівників університетів Наддніпрянської України у XIX ст. – Розвідки / О. Пилипенко.
60. Становлення системи освіти на півдні України наприкінці XVIII ст. – Л. Л. Прокопенко. С. 44-49. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://old.istznu.org/page/issues/20/20/prokopenko.pdf>
61. Статут 1884 р.: Перехід від університетської автономії до централізованого контролю / В. Мокляк. Педагогічні науки. 2017. № 69.
62. Статути в системі правового регулювання діяльності навчальних закладів на українських землях у складі Російської імперії у XIX ст. І. В. Половко. – НДУ ім. Миколи Гоголя. – С. 371-380. [Електронний ресурс] Режим доступу: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/321/app-37_Polovko_I_V_\(371-380\).pdf?sequence=1](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/321/app-37_Polovko_I_V_(371-380).pdf?sequence=1)
63. Студенти Наддніпрянської України у XIX – початку XX ст.: Правовий статус, соціально-національний склад та матеріальне становище. В. Д. Яремчук, Ф. М. Проданюк. – К. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/4747/1/20170213_504.pdf
64. Тези доповіді товариша М. С. Хрущова на XXI з'їзді КПРС «Контрольні цифри розвитку народного господарства СРСР на 1959 – 1965 роки» і завдання Комуністичної Партії України / В кн. : Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення КП і Радянського уряду. 1917 – 1960 рр. Зб. документів. В 2-х т. – К. :

- Держполітвидав УРСР, 1961. – Т. 2. Червень 1941–1960 рр. / Ред. О. В. Килимник. – 665 с.
65. Терентьєва Н. О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина XIX – початок XXI ст): дис. док. пед. наук : 13.00.01 / Н. О. Терентьєва. – К.: 2026, 567.
66. Типова посадова інструкція декана / Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника. – 2018 р.
67. Українські землі у складі Російської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – початок XX ст.). – Лекції. – Д. І. Курас, канд. іст. наук.
68. Університет Святого Володимира : студентське життя 1834–1917 : [зб. документів : для студ., викладачів, істориків вищ. шк., широкого загалу] / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Наук. б-ка ім. М. Максимовича, Центр. держ. іст. архів України у м. Києві, Держ. архів м. Києва ; [упорядкув.: В. Ф. Колесник, В. А. Короткий, І. І. Чигирик] ; за ред. Л. В. Губерського. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – 415.
69. Управління вищим навчальним закладом як суб'єктом ринку : монографія / О. Б. Моргулець. — К. : КНУТД, 2017. — 454 с.
70. Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. Психологія управління. Підручник. 3-тє вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 664 с.
71. Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: Навчальний посібник. – Тернопіль: Крок, 2017 р. – 252 с.
72. Що не так з Болонською системою в Україні / З. Юзвін, 2018 [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://studway.com.ua/bologna-system/>